

Раданович Н. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОДОЗВІЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті виявлено основні змістовні складові конструкції загальнодозвільного юридичного регулювання та законодавчі можливості його забезпечення в Україні.

Ключові слова: загальнодозвільний тип юридичного регулювання, правовий порядок, права людини, принципи права.

Постановка проблеми. Завданнями сучасного юридичного регулювання є пошук нових можливостей для стимулювання та реалізації соціальних ініціатив. Таким потенціалом наділений загальнодозвільний тип правового (юридичного) регулювання, що презюмує юридичну свободу особи.

Традиційно такий тип регулювання в вітчизняних підручниках із теорії держави й права характеризують як такий, що заснований на поєднанні загального юридичного дозволу в формі визнання права зі встановленням окремих обмежень (виключень) за допомогою юридичних заборон [1, с. 140]. Ідеться про юридичну формулу «дозволено усе, що (прямо) не заборонено законом (законом чи іншим джерелом об'єктивного юридичного права, нормами права)» [2]. У галузевих юридичних науках тематика співвідношення юридичного дозволу та юридичної заборони розглядалася в працях із конституційного права (М.М. Мацькевич), цивільного права (О.В. Розгон), екологічного права (Н.Р. Кобецька) [3], кримінального права (В.О. Навроцький) [4, с. 19]. Комплексно на загальнотеоретичному рівні проблема реалізації загальнодозвільного типу правового регулювання в Україні ще не розглянута.

Мета статті – виявлення можливостей законодавчого забезпечення загальнодозвільного юридичного регулювання в Україні, що дозволяє з'ясувати правову природу такого регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнодозвільна юридична формула – «дозволено все, що не заборонено законом» – обумовлена ліберальними ідеями буржуазних революцій і вперше втілена у Французькій Декларації прав людини й громадянина 1789 р. [5]. Зокрема, ст. ст. 4 і 5 цієї Декларації закладаються уявлення про основний зміст досліджуваного типу юридичного регулювання, його зв'язок із такими категоріями, як:

1) свобода («можливість робити все, що не шкодить іншим» (ст. 4));

2) права людини, межі реалізації прав людини («здійснення прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування такими ж правами» (ст. 4), «все, що не заборонено законом, не може бути перешкодою поведінці особи» (ст. 5), «ніхто не може бути примушений робити те, що закон не наказує» (ст. 5);

3) підстави та форми обмежування прав людини, межі державної діяльності, суспільна шкода («межі здійснення прав ви-

значаються лише законом» (ст. 4), «закон має право заборонити лише ті дії, які шкодять суспільству» (ст. 5)).

У контексті історично сформованих складових характеристики загальнодозвільного типу юридичного регулювання спробуємо проаналізувати **Конституцію України**.

І. Як видається, указаний тип юридичного регулювання опосередковується конституційним визнанням того, що права й свободи людини й громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними (ст. 22), а також конституційним правом кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права й свободи інших людей, та її обов'язками перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток особистості (ст. 23)

Іншим утіленням загальнодозвільної ідеології вбачається закладене в Основному законі України розуміння правопорядку: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» (ст. 19).

У такий спосіб сформульовано *загальні правові* підстави дії загальнодозвільного юридичного регулювання.

Аналіз інших конституційних положень вказує на нормативне проектування такого режиму в прив'язці до реалізації окремих прав людини й громадянина, у такий спосіб визначено, так би мовити, *спеціальні підстави* дії досліджуваного типу регулювання. На вказаних підставах зупинимося більш детально.

Як відзначають учені, загальнодозвільне регулювання не вимагає казуїстичного перерахування всіх прав, які належать суб'єктам цього виду суспільних відносин, тому що їм дозволено здійснювати будь-яку не заборонену законом діяльність [6, с. 268]. Наприклад, у Конституції України задекларовано, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, відповідно обумовлюється, що держава гарантує *свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією й законами України* (ст. 15), кожен має право на *підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом* (ст. 43).

Загальний юридичний дозвіл має місце також при визначенні змісту та обсягу інших конституційних прав людини й громадянина, наприклад: кожен має право *вільно* збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово *або в інший спосіб – на свій вибір* (ст. 34), кожен має право на свободу світогляду й віросповідання; це право включає свободу сповідувати *будь-яку* релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ст. 35).

Оскільки режим загальнодозвільності забезпечується зокрема правовими обмеженнями, про що окремо наголошується у згаданій навчально-науковій літературі, то при реалізації свободи, передбаченої тим чи іншим конституційним правом, ми помічаємо:

– або загальну вказівку на обмежувальну законодавчу заборону, наприклад: кожен має право *будь-якими не забороненими законом* засобами захищати свої права й свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55);

– або вказівку на певні обмежувальні підстави, як-от: кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію й природні якості землі (ст. 41).

Закономірно, що наведені міркування виникають насамперед із приводу конституційного закріплення правового статусу особи, її прав та свобод. Проте не менш цікавою в загальнодозвільному контексті є ст. 69 Конституції України, якою передбачено можливість реалізації народом України свого права єдиного джерела влади, а саме: народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та *інші форми безпосередньої демократії*. Можна припустити, що в такий спосіб декларується загальнодозвільне юридичне регулювання народного волевиявлення.

Як видається, у контексті загальнодозвільного регулювання можна обговорювати й право територіальної громади на місцеве самоврядування, яке визначається як право жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста *самостійно вирішувати* питання місцевого значення (ст. 140 Конституції України).

II. Виділені в Конституції України спеціальні підстави дії загальнодозвільного типу юридичного регулювання, зокрема ті, які стосуються реалізації окремих суб'єктивних юридичних прав, конкретизуються в **галузевому національному законодавстві України**, що сприяє ефективному забезпеченню таких прав. При цьому ми бачимо їх на рівні загальних засад регулювання певної сфери суспільних відносин. Так, окремі принципи цивільного законодавства проєктують загальну дозволеність: «свободу договору», «свободу підприємницької діяльності, яка не заборонена законом» (ст. 3 Цивільного кодексу України).

Проте аби така юридична дозволеність, юридична свобода не переросла у свавілля та була б гарантованою державою, вона закономірно супроводжується низкою інших обмежувальних принципів права. При цьому одні принципи права, забезпечуючи режим загальнодозвільного юридичного регулювання, встановлюють певні зобов'язання, а інші – заборони.

З-поміж зобов'язально-обмежувальних принципів права можна виокремити такі: сімейні відносини регулюються лише в тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства; регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу; регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї (ст. 7 Сімейного кодексу України); доступ до публічної інформації здійснюється на принципах *вільного* отримання, поширення та *будь-якого іншого* використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до Закону, *крім обмежень, встановлених законом* (ст. 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [7]); пріоритет вимог екологічної безпеки (ст. 5 Земельного кодексу України), зокрема в використанні землі як просторового базису, природного ресурсу (ст. 3 Закону України «Про охорону земель» [8]), пріоритет вимог охорони земельних ресурсів і відтворення родючості ґрунтів, продуктивності земель сільськогосподарсько-го призначення, встановлення режиму природоохоронного, оз-

дорового рекреаційного та історико-культурного призначення (ст. 6 Закону України «Про землеустрій» [9]).

До заборонно-обмежувальних принципів права можна віднести такі: умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно із законодавством України про працю, є недійсними (ст. 9 Кодексу законів про працю України); неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом (ст. 3 Цивільного кодексу України); невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування й розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом» (ст. 5 Земельного кодексу України); ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом (ст. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення); злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом, застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено (ст. 3 Кримінального кодексу України), тобто принцип визначення злочинності й караності діяння лише законом [4, с. 56].

Керуючись тією ж логікою, що й при аналізі Конституції України, виявляємо загальний дозвіл у регламентації змісту й обсягу суб'єктивних юридичних прав особи: особа здійснює свої цивільні права вільно, *на власний розсуд* (ст. 12 Цивільного кодексу України); власники земельних ділянок мають право: <...> б) *самостійно господарювати* на землі (ст. 90 Земельного кодексу України); законодавством, колективним договором, угодою чи трудовим договором можуть встановлюватися *інші види відпусток* (ст. 4 Закону України «Про відпустки» [10]), вищий навчальний заклад має право встановлювати *інші форми* освітнього процесу та види навчальних занять (ст. 50 Закону України «Про вищу освіту» [11]), громадські об'єднання мають право реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, утворення відповідно до цього Закону громадських спілок, *а також в інший спосіб, не заборонений законом* (ст. 6 Закону України «Про громадські об'єднання» [12]).

Наведені приклади з національного законодавства України окреслюють предметну сферу реалізації режиму загальнодозвільного юридичного регулювання.

Дотримуючись уже задекларованої в правовій доктрині методологічної схеми «дозволено усе, за винятком...», ми знову ж таки виявляємо передбачені законодавством України певні обмеження загальних дозволів – відповідні заборони й не тільки.

Так, свобода землевласників самостійно господарювати на землі обмежується законодавчим інститутом добросусідства, зміст якого, як бачимо, складають і юридичні заборони, і юридичні обов'язки активного характеру, тобто зобов'язання, зокрема: обирати такі способи використання земельних ділянок відповідно до їх цільового призначення, при яких власникам, землекористувачам сусідніх земельних ділянок завдається найменше незручностей (затінення, задимлення, неприємні запахи, шумове забруднення тощо); не використовувати земельні ділянки способами, які не дозволяють власникам, землекористувачам сусідніх земельних ділянок використовувати їх за цільовим призначенням (неприпустимий вплив); співпрацювати при вчиненні дій, спрямованих на забезпечення прав на землю кожного з них та використання цих ділянок із запровадженням і додержанням прогресивних технологій вирощування сільсько-

господарських культур та охорони земель (обмін земельних ділянок, раціональна організація територій, дотримання сівозмін, встановлення, зберігання межових знаків тощо) (ст. 103 Земельного кодексу України).

Таким чином, аналіз земельного законодавства України дозволяє виявити максимально можливий «обмежувальний юридичний ресурс» – відповідні обмежувальні заборони й обмежувальні зобов'язання під час реалізації прав власників та землекористувачів земельних ділянок.

Більш детальний розгляд законодавства України щодо реалізації в ньому загальнодозвільної ідеології вказує також на широке використання законодавцем різноманітних засобів юридичної техніки, насамперед власне юридичних [13, с. 3]. Ідеться про законодавчі дефініції, як-от: свободу пересування (яка визначається як право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України в будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом (ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [14]); злочин (не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально й містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла й не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ст. 11 Кримінального кодексу України).

До юридично-технічних засобів, які набуватимуть загальнодозвільного значення, можна віднести й правові презумпції, наприклад: якщо законом установлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом (ст. 12 Цивільного кодексу України).

Висновки. Наведене дозволяє обґрунтувати широкі можливості конституційного та іншого законодавчого забезпечення загальнодозвільного юридичного регулювання в Україні, що проявляються в: а) визначенні загальних та спеціальних підстав дії такого регулювання; б) окресленні сфери його дії (предметної та суб'єктної); в) максимальному залученні потенціалу всіх засобів юридичної техніки (зокрема законодавчих формулювань у правових дефініціях і правових презумпцій). Окрім того, у процесі дослідження вдалося простежити специфіку деяких елементів механізму правового регулювання (норм та принципів права), якої вони набуватимуть у загальнодозвільній площині, а також їх втягнення в «орбіту» загальнодозвільного регулювання юридичних зобов'язань.

Література:

1. Теорія держави й права : [підручник] / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2015. – 368 с.
2. Крестовська Н.М. Теорія держави й права. Підручник. Практикум. Тести : [підручник] / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – С. 270.

3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – Вид. 10-е, доповнене. – Львів : Край, 2008. – С. 198.
4. Загальна теорія права : [підручник] / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2015. – С. 99.
5. Мацькевич М.М. Тип правового регулювання як фактор реалізації конституційних культурних прав і свобод людини й громадянина / М.М. Мацькевич // Віче, 2011. – № 24.
6. Розгон О.В. Заборони як способи встановлення меж та обмежень права власності / О.В. Розгон // Право. Випуск №1 (5). 2009. – С. 69–70.
7. Кобецька Н.Р. Дозвільне й договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : [монографія] / Н.Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.
8. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
9. La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen/ Texte avec Commentaire suivi. – Paris: Imprimeur – Éditeurs, 1902. – P. 5–158.
10. Калюжний Р.А. Загальна теорія держави і права : [навч. посібник] / Р.А. Калюжний, С.М. Тимченко, Н.М. Пархоменко, С.М. Лєгуша. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. – 296 с.
11. Закон України Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
12. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
13. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 282.
14. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
15. Про вищу освіту : Закон України від 30.11.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №37–38. – Ст. 204.
16. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
17. Рабінович П.М. Юридична техніка – складова техніки юридичної діяльності / П.М. Рабінович // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування : тези доп. та повід. Учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / за заг. ред. І.Д. Шутака. – Х. : Право, 2016. – 228 с.
18. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.

Раданович Н. М. Законодательное обеспечение общедозвильного юридического регулирования в Украине

Аннотация. В статье определены основные содержательные составные конструкции общедозвильного юридического регулирования и законодательные возможности его обеспечения в Украине.

Ключевые слова: общедозвильный тип юридического регулирования, правовой порядок, права человека, принципы права.

Radanovych N. Legislative Framework Regarding General Permitting Legal Regime in Ukraine

Summary. The article elucidates main parts of the legal category of general permitting legal regulation and legislative possibilities of its ensuring in Ukraine.

Key words: general permitting type of legal regulation, legal order, human rights, legal principles.